

కేంద్ర-రాష్ట్ర పరిపాలనా సంబంధాలు

కేంద్ర-రాష్ట్ర సంబంధాల్లో పరిపాలనా సంబంధాలు లేదా కార్యనిర్వాహక సంబంధాలు ఒక అంశం. పరిపాలనా సంబంధాల్లో కేంద్ర-రాష్ట్ర ప్రభుత్వాల అధికార పరిధి, రాష్ట్రాలకు కేంద్రం జారీచేసే ఆదేశాలు, రాష్ట్రాల మధ్య అంతర నదీజలాల వివాదాలు, వాటి పరిష్కారానికి రాజ్యాంగ ఏర్పాట్లు, అంతరాష్ట్రమండలి ముఖ్యమైనవి.

రాజ్యాంగంలోని 11వ భాగంలో 256 నుంచి 263 వరకు అధికరణాలు కేంద్ర - రాష్ట్ర పరిపాలనా సంబంధాల గురించి తెలుపుతాయి.

కేంద్ర కార్యనిర్వహణ అధికార విస్తరణ: కేంద్ర కార్య నిర్వహణాధికారం దేశవ్యాప్తంగా వర్తిస్తే, రాష్ట్ర కార్య నిర్వహణాధికారం ఆ రాష్ట్రానికి మాత్రమే వర్తిస్తుంది.

కేంద్రం - రాష్ట్రాలకు ఆదేశాలు: 256 అధికరణ ప్రకారం కేంద్ర శాసనాలకు వ్యతిరేకంగా రాష్ట్రాలు తమ అధికారాన్ని నిర్వహించడానికి వీలుకాదు. కేంద్ర ప్రభుత్వం రూపొందించిన శాసనాలు రాష్ట్రాల్లో అమలుపరచాలని కేంద్రం, రాష్ట్రాలకు ఆదేశాలు జారీచేస్తుంది.

257 అధికరణ ప్రకారం రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలు జాతీయ ప్రాముఖ్యమున్న జాతీయ భద్రత, రైల్వేశాఖ ఆస్తులు, ప్రభుత్వరంగ సంస్థలు, ప్రచార సాధనాలైన ఆకాశవాణి, దూరదర్శన్, సైనిక, కేంద్ర ప్రభుత్వ ఆస్తులకు రక్షణ కల్పించాలని ఆదేశాలు జారీచేస్తుంది. ఏదైనా కేంద్ర సంస్థ పనితీరుకు రాష్ట్రాల్లో అడ్డంకులు ఏర్పడినప్పుడు వాటిని తొలగించాలని కేంద్రం, రాష్ట్రాలకు ఆదేశాలు జారీచేస్తుంది.

పరస్పర అధికారాల దత్తత: 258 అధికరణ ప్రకారం కేంద్ర విధుల్లో కొన్నింటిని రాష్ట్రాలు చేపట్టాలని, రాష్ట్రపతి గవర్నర్లకు సూచిస్తారు. అదేవిధంగా రాష్ట్రవిధుల్లో కొన్నింటిని కేంద్రం చేపట్టాలని గవర్నర్ రాష్ట్రపతిని కోరవచ్చు.

ప్రభుత్వ చట్టాల పట్ల పూర్తి విశ్వాసం, నమ్మకం: 261 అధికరణ ప్రకారం కేంద్ర, రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలకు చెందిన ప్రభుత్వ చట్టాలు, రికార్డులు, న్యాయపరమైన చర్యలకు భారతదేశ భూభాగమంతటా పూర్తి విశ్వాసం, నమ్మకం ఉండాలి. గౌరవం లభించాలి. దీని ద్వారా పాలనాపరమైన సంబంధాలు సజావుగా సాగుతాయి.

అంతర్జాత్ర నదీజలాల వివాదాల పరిష్కారం

అనేక రాష్ట్రాల ద్వారా ప్రవహించే నదులు, నదీ జలాల వినియోగం, పంపకం, నియంత్రణకు సంబంధించిన ఫిర్యాదులు లేదా వివాదాలు పరిష్కరించేందుకు పార్లమెంటు చట్టం చేసేందుకు 262 అధికరణ వీలు కల్పిస్తుంది.

262 అధికరణ కింద పార్లమెంటు 1956లో రెండు చట్టాలు చేసింది. అవి:

1. నదీ సరిహద్దుల చట్టం - 1956
2. అంతర్జాత్ర జల వివాదాల చట్టం - 1956

నదీ సరిహద్దుల చట్టం - 1956 కింద అంతర్జాత్ర నదీలోయ అభివృద్ధి లేదా నియంత్రణకు సంబంధించి నదీ బోర్డులు ఏర్పాటు చేయవచ్చు.

అంతర్జాత్ర జల వివాదాల చట్టం - 1956 కింద రాష్ట్రాల మధ్య తలెత్తిన జల వివాదాలు పరిష్కరించడానికి పార్లమెంటు ట్రిబ్యునళ్లను ఏర్పాటు చేయవచ్చు. ఈ చట్టం కింద అంతర్జాత్ర

నదులకు సంబంధించి రాష్ట్రాల మధ్య తలెత్తిన వివాదాల పరిష్కారానికి పార్లమెంటు ట్రిబ్యునళ్లను ఏర్పాటుచేసింది. అవి నర్మదా, కృష్ణ, గోదావరి, కావేరి మొదలైనవి.

262 (2) అధికరణ ద్వారా అంతరాష్ట్ర జల వివాదాల విషయంలో సుప్రీంకోర్టుగానీ, వేరే ఇతర కోర్టులుగానీ జోక్యం చేసుకోవు.

అంతరాష్ట్ర మండలి: రాష్ట్రాల మధ్య, కేంద్ర-రాష్ట్ర ప్రభుత్వాల మధ్య సహకారాన్ని, సమన్వయాన్ని పెంచేందుకు, వాటి మధ్య వివాదాలు పరిష్కరించేందుకు 263 అధికరణ ప్రకారం అంతరాష్ట్ర మండలిని ఏర్పాటుచేయాలని భారత రాజ్యాంగంలో ఉంది. అంతరాష్ట్ర మండలిని రాష్ట్రపతి ఏర్పాటు చేస్తారు.

అంతరాష్ట్ర మండలి విధులు

❑ రాష్ట్రాల మధ్య వచ్చే వివాదాల గురించి తెలుసుకుని, విచారించి పరిష్కారానికి సలహాలు ఇవ్వడం. .

❑ రాష్ట్రాలు, రాష్ట్రాలు-కేంద్రం ఉమ్మడి ప్రయోజనాలకు సంబంధించిన అంశాలపై చర్చించి, పరిశీలన జరపడం. .

❑ రాష్ట్రాలు, రాష్ట్రాలు-కేంద్రం మధ్య మెరుగైన సమన్వయ విధానం, సహకారం కోసం తీసుకోవాల్సిన చర్యలపై సిఫారసులు చేయడం.

263 అధికరణం కింద భారత రాష్ట్రపతి కొన్ని మండళ్లను ఏర్పాటుచేశారు. అవి: కేంద్ర ఆరోగ్యమండలి, కేంద్ర స్థానిక స్వయంపాలనా మండలి, భారతీయ కేంద్ర వైద్యమండలి, రవాణా అభివృద్ధి మండలి, కేంద్ర హోమియోపతి మండలి మొదలైనవి.

ఈ మండళ్లు కేంద్ర - రాష్ట్రాల మధ్య ఉమ్మడి ప్రయోజనమున్న అంశాలపై మెరుగైన సమన్వయం కోసం అనేక సిఫారసులు చేస్తాయి. నిర్దేశించిన ప్రత్యేక అంశాలకు మాత్రమే పరిమితం. ఇవి సమాఖ్య వ్యవస్థలో విస్తృత పరిధిలో సహకారాన్ని పెంపొందించేందుకు ఉద్దేశించినవి కావు.

సమాఖ్య వ్యవస్థలో విస్తృత పరిధిలో సహకారాన్ని పెంపొందించేందుకు కేంద్ర-రాష్ట్రాల మధ్య సంబంధాల పెంపుదల కోసం అంతరాష్ట్ర మండలిని ఏర్పాటు చేయాలని కేరళ రాష్ట్రం తొలిసారిగా కోరింది.

శాశ్వత అంతరాష్ట్రమండలిని ఏర్పాటు చేయాలని కేంద్ర-రాష్ట్ర సంబంధాల సమీక్షపై 1983లో ఏర్పాటు చేసిన సర్కారియా కమిషన్ నొక్కి చెప్పింది. 263 అధికరణ కింద ఏర్పాటైన ఇతర మండళ్లకు, శాశ్వత అంతరాష్ట్రమండలికి వ్యత్యాసం ఉండేందుకు, అంతరాష్ట్ర మండలిని అంతర్-ప్రభుత్వ మండలిగా పిలవాలని సర్కారియా కమిషన్ సిఫారసు చేసింది.

సర్కారియా కమిషన్ సిఫారసుల మేరకు 1990లో అప్పటి ప్రధాని వి.పి.సింగ్ నేతృత్వంలోని జనతాదళ్ ప్రభుత్వం అంతరాష్ట్ర మండలిని ఏర్పాటు చేసింది.

అంతరాష్ట్రమండలి నిర్మాణం

1. చైర్మన్: ప్రధానమంత్రి

2. సభ్యులు:

¤ అన్ని రాష్ట్రాల ముఖ్యమంత్రులు

¤ శాసన సభలున్న కేంద్రపాలిత ప్రాంతాల ముఖ్యమంత్రులు

❑ కేంద్రపాలిత ప్రాంతాల పాలనాధికారులు

❑ కేంద్ర హోంశాఖ మంత్రి

❑ ప్రధాని నామినేట్ చేసే మరో అయిదుగురు కేంద్ర క్యాబినెట్ మంత్రులు

అంతరాష్ట్ర మండలి అధికారస్థాయి: ఇది కేవలం సలహా సంఘం మాత్రమే. దీనికి ఎలాంటి న్యాయ అధికారాలు లేవు. ఒక సంవత్సరంలో కనీసం మూడుసార్లయినా మండలి సమావేశం కావాలి.

కేంద్ర - రాష్ట్ర పరిపాలనా సంబంధాలు: రాజ్యాంగంలోని ఇతర అధికరణాలు: కేంద్ర-రాష్ట్ర

పరిపాలనా సంబంధాల గురించి 256 నుంచి 263 అధికరణలే కాకుండా ఇతర అధికరణలు కూడా తెలియజేస్తాయి.

అత్యవసర పరిస్థితులు - పరిపాలనా సంబంధాలు

❑ 352 అధికరణ ప్రకారం జాతీయ అత్యవసర పరిస్థితి విధించినప్పుడు రాష్ట్ర కార్యనిర్వహణాధికారం మొత్తం కేంద్రం నియంత్రణలో ఉంటుంది.

❑ 356 అధికరణ ప్రకారం రాష్ట్రపతి పాలన విధించినప్పుడు రాష్ట్రపతి తరపున సంబంధిత రాష్ట్ర గవర్నర్ రాష్ట్ర పరిపాలనా వ్యవహారాలు నిర్వహిస్తారు. ఈ నిబంధన ప్రకారం రాష్ట్ర ప్రభుత్వాన్ని అంటే రాష్ట్ర మంత్రిమండలిని చట్టసభలో మెజారిటీ ఉన్నప్పటికీ రాష్ట్రపతి రద్దు చేయవచ్చు.

❑ 360 అధికరణ ప్రకారం ఆర్థిక అత్యవసర పరిస్థితి విధిస్తే ఆర్థిక అత్యవసర పరిస్థితి అమల్లో ఉన్నంతకాలం మిత వ్యయానికి సంబంధించి కేంద్రం రాష్ట్రాలకు ఆదేశాలు జారీ చేస్తుంది.

❑ భారత రాజ్యాంగంలోని 18వ భాగంలో మూడు రకాల అత్యవసర పరిస్థితుల గురించి వివరించారు. వీటిని రాష్ట్రపతి విధిస్తారు. అసాధారణ పరిస్థితులు ఎదురైనప్పుడు దేశ రక్షణ కోసం తగిన చర్యలు తీసుకునేందుకు వీలుగా ఈ ఏర్పాటు చేశారు.

❑ 355 అధికరణ ప్రకారం అంతర్గత కల్లోలాలు, విదేశీదాడుల నుంచి రాష్ట్రాలను కాపాడటం కేంద్రం బాధ్యత. ప్రతి రాష్ట్రం రాజ్యాంగ నిబంధనలకు అనుగుణంగా నడుచుకునేట్లు చూడాల్సిన బాధ్యత కేంద్ర ప్రభుత్వానికి ఉంది. ఈ అధికరణ ప్రకారం రాష్ట్రాలపై ఆజమాన్యం చేసే అధికారం కేంద్రానికి ఉందని తెలుస్తుంది.

❑ 355 నిబంధన ప్రకారం 2008 సెప్టెంబరులో కర్ణాటక, ఒరిస్సా రాష్ట్రాల్లో చర్చలపై దాడులను అడ్డుకోవాలని కేంద్ర ప్రభుత్వం రాష్ట్రాలను హెచ్చరించింది.

❑ రాష్ట్ర గవర్నర్లు, హైకోర్టు న్యాయమూర్తులు, రాష్ట్రంలో పనిచేసే అఖిల భారత సర్వీస్ల ఉన్నతాధికారులను నియమించేందుకు, తొలగించేందుకు రాష్ట్రపతికి అధికారం ఉంది. .

❑ 350 (ఎ) నిబంధన ప్రకారం భాషాపరమైన మైనారిటీ గ్రూపులకు చెందిన పిల్లలకు ప్రాథమిక విద్యను వారి మాతృభాషలోనే బోధించడానికి తగు చర్యలు తీసుకోవాలని రాష్ట్రాలకు కేంద్రం ఆదేశాలు జారీ చేస్తుంది.

కేంద్ర ఆదేశాలను రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలు ఖాతరు చేయక పోవడం

రాజ్యాంగం ద్వారా తనకు సంక్రమించిన అధికారాలను వినియోగించుకుని కేంద్ర ప్రభుత్వం ఏదైనా రాష్ట్రానికి ఆదేశాలు జారీ చేయవచ్చు. 256, 257 ప్రకరణల ప్రకారం కేంద్రం, రాష్ట్రాలకు ఆదేశాలు జారీ చేస్తుంది. సదరు కేంద్ర ప్రభుత్వ ఆదేశాలను రాష్ట్రాలు శిరసావహించకపోతే

రాజ్యాంగబద్ధంగా ఆ రాష్ట్ర ప్రభుత్వం పనిచేయడం లేదని రాష్ట్రపతి నిర్ధారించుకోవచ్చు. ఈ విషయం రాజ్యాంగంలోని 365 అధికరణలో ఉంది. .

౫ 365 అధికరణ ప్రకారం కేంద్ర ఆదేశాలను రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలు ఖాతరు చేయకపోతే రాష్ట్రపతి రాజ్యాంగబద్ధంగా రాష్ట్రాల్లో పరిపాలన సాగలేదని భావించవచ్చు. ఇలా రాజ్యాంగబద్ధంగా పరిపాలన సాగకపోతే 356 అధికరణ ప్రకారం ఆ రాష్ట్రాల్లో రాష్ట్రపతి పాలన విధించవచ్చు. (గమనిక: 365 అధికరణ 356 అధికరణల మధ్య తేడాను గమనించాలి.)

అఖిల భారత సర్వీసులు: ఒకే విధమైన విద్యార్హతలు, వేతన స్కేళ్లతో జాతీయస్థాయిలో ఒకే సర్వీసు కింద అధికారులను నియమించడం అఖిల భారత సర్వీసుల ఉద్దేశం.

అఖిల భారత సర్వీసుల అధికారులు కేంద్రంలో, రాష్ట్రాల్లో వ్యాపాత్మక పదవుల్లో ఉంటారు. కేంద్ర - రాష్ట్రాల మధ్య సమన్వయంతో పాటు పరిపాలనలో అత్యున్నత నాణ్యత సాధించడం వీరి విధి. అఖిల భారత సర్వీసులను కేంద్రం భర్తీ చేసినా రాష్ట్రాల్లోను, కేంద్ర ప్రభుత్వంలోను వీరిని నియమించవచ్చు.

అఖిల భారత సర్వీసుల అధికారులు రాష్ట్ర ప్రభుత్వం కింద పనిచేసేటప్పుడు వారిపై తక్షణ క్రమశిక్షణ అధికారాలు రాష్ట్రానికి ఉంటాయి. అయితే వారిపై తుది నియంత్రణ మాత్రం కేంద్రానిదే.

రాజ్యాంగంలోని 312 ప్రకరణలో ఇండియన్ అడ్మినిస్ట్రేటివ్ సర్వీస్, ఇండియన్ పోలీస్ సర్వీస్లను అఖిల భారత సర్వీసులుగా గుర్తించారు. 312 నిబంధనను అనుసరించి నూతన అఖిల భారత సర్వీసులను ఏర్పాటుచేసే అధికారం పార్లమెంటుకు ఉంది. అయితే దేశ

ప్రయోజనాల దృష్ట్యా ఇలా చేయాల్సిన అవసరముందంటూ రాజ్యసభ 2/3 వంతు ప్రత్యేక మెజారిటీతో తీర్మానం ఆమోదించాలి.

1996లో మూడో అఖిల భారత సర్వేసుగా ఇండియన్ ఫారెస్ట్ సర్వేస్ ఏర్పడింది.

పరిపాలనా సంబంధాలు - కేంద్ర ఆధిపత్యం: పైన వివరించిన సంబంధాలు విశ్లేషించినప్పుడు పరిపాలనా సంబంధాల్లో కేంద్ర ప్రభుత్వ ఆధిపత్యం కనిపిస్తుంది.

■ 256, 257 అధికరణల ప్రకారం రాష్ట్రాలకు పరిపాలనా మార్గదర్శకాలు కేంద్రం జారీచేయడం సమాఖ్య స్ఫూర్తికి విరుద్ధం. కేంద్ర ప్రభుత్వ ఆదేశాలు లేదా మార్గదర్శకాలు రాష్ట్రాలు పాటించకపోతే 365 అధికరణ ప్రకారం ఆ రాష్ట్రాల్లో రాజ్యాంగబద్ధంగా పరిపాలన సాగలేదని అర్థం. 356 అధికరణ ప్రకారం రాజ్యాంగబద్ధంగా పరిపాలన సాగకపోతే రాష్ట్రాల్లో రాజ్యాంగబద్ధంగా ఎన్నికైన ప్రభుత్వాన్ని రద్దు చేసి అవకాశం రాష్ట్రపతికి ఉంది. ఈ పరిస్థితుల్లో సమాఖ్య వ్యవస్థ ఏకకేంద్ర వ్యవస్థగా మారిపోతుంది.

■ శాంతి భద్రతలు రాష్ట్ర జాబితాలోని అంశం. కానీ 355 అధికరణ ప్రకారం రాష్ట్రంలో శాంతి భద్రతల పరిరక్షణకు కేంద్రం తన సైనిక బలగాలను పంపి, రాష్ట్ర వ్యవహారాల్లో జోక్యం చేసుకోవచ్చు.

■ రాష్ట్రాధినేత గవర్నర్‌ను రాష్ట్రపతి నియమిస్తారు. రాష్ట్రపతి విశ్వాసం ఉన్నంతవరకు గవర్నర్ పదవిలో ఉంటారు. పదవీ భద్రతలేని గవర్నర్ రాష్ట్రాల్లో కేంద్రం ఏజెంటుగా పనిచేస్తున్నారనే విమర్శలున్నాయి.

౧ రాష్ట్రాల్లో కీలక స్థానాల్లో పనిచేస్తున్న అఖిల భారత సర్వీసు ఉద్యోగులపై రాష్ట్రాలకు పూర్తి నియంత్రణ లేకపోవడం వల్ల వీరు తమ ఆదేశాలు ఖాతరు చేయడం లేదని రాష్ట్రాలు ఆరోపిస్తున్నాయి.

